

ช้างแคะไทย

อ.สมชาย เลี้ยวพรพรรณ*

ช้างแคะเป็นช้างเอเชียพันธุ์เล็ก มีขนาดลำตัวเตี้ยหรือเล็กกว่าช้างป่าทั่วไป จึงเรียกช้างชนิดนี้ว่า ช้างแคะ ช้างค่อม หรือช้างแกลบ จัดเป็นสัตว์ป่าหายากชนิดหนึ่ง ซึ่งเคยมีปรากฏอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยบริเวณตอนเหนือทะเลสาบสงขลาเมื่อหลายสิบปีก่อน และไม่มีใครได้พบเห็นช้างแคะเป็นเวลานานแล้ว จึงเข้าใจกันว่าได้สูญพันธุ์ไปแล้ว ผู้รู้บางท่าน (บุญส่ง เลขะกุล. 2537 ; อำนวย คอวนิช. 2537) ให้ความเห็นว่าช้างแคะน่าจะสูญพันธุ์ไปนานกว่า 40 ปีแล้ว นับเป็นเรื่องน่าเสียดายที่ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันยังไม่มีผู้ใดศึกษาเรื่องเกี่ยวกับช้างแคะอย่างจริงจัง ทำให้ความรู้เชิงวิชาการเกี่ยวกับช้างแคะมีเผยแพร่อยู่น้อยมาก อย่างไรก็ตามเป็นที่น่ายินดีว่าเมื่อประมาณกลางปี พ.ศ. 2538 มีผู้รายงานว่าได้พบเห็นช้างแคะ อีกในภาคใต้ของไทย นับเป็นโอกาสดีที่จะได้ศึกษาเรื่องช้างแคะกันอย่างจริงจังต่อไป

ลักษณะของช้างแคะ

ช้างแคะเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมชนิดหนึ่งที่ยังไม่มีนักวิชาการด้านสัตวศาสตร์เคยจับตัวช้างแคะหรือเก็บซากของมันมาศึกษา ทำให้ความรู้ในเรื่องลักษณะของช้างแคะมีเพียงเท่าที่ประมวลได้จากคำบรรยายที่ปรากฏตามข้อเขียนต่าง ๆ ในหนังสือ วารสาร หรือหนังสือพิมพ์รวมทั้งคำบอกเล่าของผู้ที่เคยพบเห็นเท่านั้น

นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เลขาธิการนิคมไพรสมาคม (ผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งการอนุรักษ์สัตว์ป่าไทย) ซึ่งเคยมาสำรวจพื้นที่บริเวณตอนเหนือของทะเลสาบสงขลา (ทะเลหลวง) เมื่อประมาณ 45-50 ปีที่แล้วและได้พบช้างแคะที่คลองนางเรียง (คลองที่เชื่อมทะเลน้อยกับทะเลหลวง) กล่าวถึงขนาดของช้างแคะตามที่มองเห็นแต่ไกล ๆ ว่า "เป็นช้างค่อนช้างเล็กไปสักหน่อยแต่ยังโตกว่าควายบ้านมาก ไม่ใช่เล็กอย่างควายบ้านหรือเล็กกว่าควายบ้านอย่างที่ใคร ๆ เขาชอบนำมาเล่าสู่กันฟัง" (บุญส่ง เลขะกุล. 2537 : 230) ชาวบ้านที่ระโนด (ลุงกลับ สีวโร อยู่ ต. ระโนด ; ลุงสุข จันทน์เสนะ อยู่ ต.บ้านขาว) ซึ่งเคยเห็นช้างแคะ เล่าให้ฟัง ตรงกันว่า "ช้างแคะเป็นช้างขนาดเล็กที่มีลักษณะเหมือนช้างป่าทั่วไป แต่ยังมีตัวใหญ่กว่าควาย" (ผู้เขียนสอบถามเมื่อ 23 เมษายน 2539) นิวัฒน์ ไผขาว อดีตพรานป่าแห่งเทือกเขาโต๊ะเทพ - ควนหินลับ ได้เล่าจากประสบการณ์ที่ได้พบช้างแคะ มาแล้วประมาณ 6 ครั้งว่า "ครั้งแรกที่เห็นมันนึกว่าเป็นลูกช้าง ตัวมันเล็กคล้าย ๆ วัว พุงมันป่อง ๆ มีงายาวประมาณ 1 ฟุต (सानดี เพียงใจ อ่างนิวัฒน์ ไผขาว 2538 : 20) ขนาดของช้างแคะซึ่งนายแพทย์บุญส่งได้ฟังจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน "ช้างแคะมีขนาดความสูงราว ๆ 6 ฟุต หรือ 6 ฟุตเศษเล็กน้อย" (บุญส่ง เลขะกุล. ล.ด. : 232) ซึ่งตรงกับข้อมูลจากรายงานความก้าวหน้าโครงการติดตามศึกษา "ช้างแคะ" ป่าต้นน้ำเทพาของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ที่ว่า "ช้างแคะมีขนาดความสูง

*ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้

ประมาณ 170 เซนติเมตร” (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. 2538 : 8) อย่างไรก็ตาม เอนก นาวิกมูล ได้ระบุว่า มีรายงานข่าวการพบช้างแคะในหนังสือพิมพ์ “พิมพ์ไทย” ฉบับวันที่ 5,6,16 มิถุนายน 2506 โดย พาดหัวข่าวว่า “พบช้างแคะสูง 90 ซม. ชาวบ้านกินต่างหมู นายกสั่งห้ามด่วน” (เอนก นาวิกมูล. 2536 : 74) ในทวีปแอฟริกาแถบลุ่มน้ำคองโก เคยมีช้างแคะซึ่งมีขนาดความสูงเพียง 5 ฟุต (กองบรรณาธิการ. 2532 : 81) หัวของช้างแคะปรกไปด้วยขนสีแดงยาวประมาณนิ้วชี้ (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. ล.ด. : น.ด.) ช้างแคะ มีใบหูค่อนข้างเล็ก (เอนก นาวิกมูล อ้าง ถ.น.ช. ล.ด. : น.ด.) นิวัฒน์ ไผขาว บรรยายเพิ่มเติมว่า “ช้างแคะ นี้ สังเกตได้ง่าย ๆ ที่หูมันมีขนสีแดง มีเสียงร้องก๊ก ๆ ๆ ไม่ร้องเหมือนช้างใหญ่ มีนิสัยดุร้ายไม่กลัวคน เมื่อเจอคนมักวิ่งเข้าไล่ทันที แต่วิ่งซิกแซกไม่เป็น” (ศานต์ เพียงใจ อ้างนิวัฒน์ ไผขาว. ล.ด. : น.ด.) ช้างแคะชอบอาศัยอยู่ตามป่าอ้อ ป่าแขมและชายป่า (เอนก นาวิกมูล อ้าง ถ.น.ช. ล.ด. : น.ด.) และชอบหากินอยู่รวมกันเป็นฝูงเหมือนช้างทั่วไป ช้างแคะ ชอบกินพืชจำพวกหญ้าชนิดต่าง ๆ เช่น หญ้าไทร หญ้าปล้อง หญ้าหวาย หญ้าครุน (หญ้าชันภาค) หญ้าราโพ หญ้ากก และหญ้าที่ขึ้นอยู่ในน้ำจืดรวมทั้งจุดหนูและเต่าร้าง โดยชอบกินเต่าร้างและหญ้ารำโพ มากที่สุด (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. ล.ด. : 3 ; ศานต์ เพียงใจ อ้างนิวัฒน์ ไผขาว. ล.ด. : น.ด.)

ในด้านการนำช้างแคะมาใช้งาน เอนก อ้าง ถ.น.ช. กล่าวไว้ว่า “เมื่อจับมาแล้วการเลี้ยงดูลำบากกว่าช้างป่า มันเป็นอันตรายได้ง่าย แต่จะรอดบ้างก็เพียง 10 เปอร์เซ็นต์ มีกำลังบอบบางใช้งานหนักมากไม่ได้ (เอนก นาวิกมูล. ล.ด. : น.ด.) ตรงกับที่นายแพทย์บุญส่งเล่าตามคำขอของชาวบ้านว่า “เคยมีคนพยายามจับมาเลี้ยงและฝึกหัดเพื่อใช้งาน แต่ใช้อะไรไม่ค่อยได้ เพราะเป็นช้างขนาดเล็กมาก กำลังไม่ดีและมักจะตายง่าย ลองพยายามเอามาฝึกหัดงานกันอยู่ 3-4 คราว เห็นไม่ได้ผลตอนหลังจึงไม่มีใครนำมาเลี้ยงใช้งาน” (บุญส่ง เลชะกุล. ล.ด. : น.ด.)

ช้างแคะมีชื่อเรียกแตกต่างกันหลายชื่อ แต่ละชื่อจะบอกถึงลักษณะเด่นของช้างแคะที่ผู้เรียกให้ความสำคัญ ชื่อต่าง ๆ ของช้างแคะมีดังนี้

ช้างแคะ หมายถึง ช้างที่มีขนาดตัวเล็ก ผิดจากช้างธรรมดาทั่วไป

ช้างค่อม หมายถึง ช้างตัวเตี้ยผิดธรรมดาและมีหลังงอ

ช้างแกลบ หมายถึง ช้างที่มีขนาดเล็กกว่าช้างทั่วไป

ช้างเกรียบ “เกรียบ” เป็นภาษาถิ่นใต้มีความหมายเดียวกับ ค่อม

ช้างทุ่ง หมายถึง ช้างที่ชอบอาศัยอยู่ในที่ราบโล่ง

ช้างโพละ “โพละ” เป็นภาษาถิ่นใต้ หมายถึง พรุ ช้างโพละจึงหมายถึงช้างที่ชอบอาศัยอยู่ตามพื้นที่พรุและรอบพรุ

ช้างหัวแดง หมายถึง ช้างที่มีหัวสีแดง โดยสีแดงเป็นสีที่มาจากขนที่ขึ้นปรกหัว

ช้างนกยางชี หมายถึง ช้างที่มีนกกระยางขาวชอบบินมาเกาะหรือมาจิกกินแมลงที่ติดตัวช้าง

บริเวณที่เคยพบช้างแคะ

บริเวณที่เคยมีผู้พบช้างแคะในประเทศไทย เท่าที่ประมวลได้ในขณะนี้ มีปรากฏอยู่ในสองภูมิภาค ดังนี้

1. ภาคกลาง เคยมีช้างแคระอาศัยอยู่ทางตอนล่างของภาคด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ดังที่ เอนก นาวิกมูล อ้าง ถ.น.ช. ระบุว่า "เคยมีช้างแคระอยู่แถวคลองแปดวา ระหว่างชัยภูมิบุรีกับเมืองนครนายก" (เอนก นาวิกมูล. ล.ด. : น.ด.)

2. ภาคใต้ เคยมีผู้พบช้างแคระอาศัยอยู่บริเวณตอนเหนือทะเลสาบสงขลา เอนก นาวิกมูล อ้าง ถ.น.ช. ระบุว่า "มีช้างแคระในทุ่งระโนด เมืองนครศรีธรรมราช (ถ.น.ช., 2458) นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ได้กล่าวถึงบริเวณที่เคยพบว่า มีช้างแคระได้แก่บริเวณรอบ ๆ ทะเลน้อย ตอนเหนือทะเลน้อยและทะเลหลวง ในเขตอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา อำเภอหัวไทรและเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช (บุญส่ง เลขะกุล. ล.ด. : 228-232) บริเวณที่เคยพบช้างแคระ ในภาคใต้ เอนก นาวิกมูล ได้บรรยายไว้ก่อนข้างละเอียด โดยกล่าวถึงบริเวณต่าง ๆ ที่เคยมีผู้พบ ช้างแคระไว้ดังนี้

2.1 บริเวณเขตอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ตั้งแต่ตอนเหนือปากคลองระโนดขึ้นมาจนถึงเขตอำเภอหัวไทร ด้านตะวันตกจดทะเลน้อยและทะเลหลวง ซึ่งได้แก่บริเวณบ้านหัวป่า บ้านตะเคียว บ้านล่องลม บ้านควา บ้านสามหมื่น (สระหมื่นแสน) บ้านชันาก บ้านคลองแดน บ้านผักกูด บ้านปากเปิด (คลองเปิด) บ้านหัววัง บ้านทอนสำโรง บ้านทอนระนาก (ทอนลานนาก) เป็นต้น

2.2 บริเวณบ้านปากเหมือง ตำบลท่าเสม็ด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.3 บริเวณบ้านสามแก้ว ตำบลเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.4 บริเวณบ้านท่าช้าง บ้านทับรก บ้านทะเลน้อย และบ้านปากสระ อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง

เป็นที่น่าสังเกตว่าบริเวณที่มีผู้พบเห็นช้างแคระในประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่อยู่ตามชายป่าติดกับพื้นที่ราบที่ราบที่มีทางน้ำ ลำคลอง หนองน้ำอยู่ด้วยหรือบริเวณทุ่งหญ้ารอบ ๆ พื้นที่พรุ

ปัจจุบันมีรายงานการพบช้างแคระฝูงสุดท้าย หลงเหลืออยู่ในป่าไร่เหนือ ครอบคลุมพื้นที่ของกิ่งอำเภอกาบัง จังหวัดยะลา และอำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา (อนงค์ วงศ์ช่วย. 2538 : 24)

สำหรับบริเวณที่พบช้างแคระในต่างประเทศมีกล่าวถึงในทวีปยุโรปและทวีปแอฟริกา เอนก นาวิกมูล อ้าง นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ให้สัมภาษณ์ในหนังสือพิมพ์ พิมพ์ไทย ราชวัน ฉบับวันที่ 6 มิถุนายน 2506 ได้ระบุว่า "ช้างแคระเคยมีมากในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เกาะไซปรัส และเกาะซิซิลี แต่ได้สูญพันธุ์ไปนานแล้ว" (เอนก นาวิกมูล. ล.ด. : 75) และในทวีปแอฟริกาเคยมีช้างแคระ (Pygmy Elephant) อาศัยอยู่ในแถบลุ่มน้ำคองโก แต่คงเหลือน้อยเต็มที เพราะคนป่าแอฟริกันชอบล่าช้างชนิดนี้กินเนื้อเป็นอาหาร (กองบรรณาธิการ. ล.ด. : น.ด.)

วิวัฒนาการของช้างแคระ

ช้างแคระที่พบในประเทศไทยมีกำเนิดหรือความเป็นมาอย่างไรไม่ปรากฏข้อมูลยืนยันชัดเจน ข้อเขียนเกี่ยวกับช้างแคระที่ค้นพบเก่าที่สุด ในขณะนี้ คือบทความเรื่อง "จับช้างป่า" โดย ถ.น.ช. ซึ่ง เอนก นาวิกมูล ค้นพบอยู่ในหนังสือ ผดุงวิทยา ปีที่ 3 เล่มที่ 4 ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2458 ในบทความนี้กล่าวถึงช้างป่าว่ามี 2 ชนิด ได้แก่ ช้างป่าสูง ที่อยู่ในดงหรือป่าสูง และช้างทุ่งที่ชอบอยู่ตาม

ป่าอ้อ ป่าแหม ตามชายป่าโดยระบุว่าข้างทุ่งมีอยู่แถวคลองแปดวา ระหว่างธัญบุรีกับเมืองนครนายก และทุ่งระโนด เมืองนครศรีธรรมราช (ปัจจุบันทุ่งระโนด อยู่ในจังหวัดสงขลา)

จากบทความนี้ทำให้สรุปได้ว่า ข้างทุ่งที่มีอยู่แถวคลองแปดวา กับข้างแคะที่ทุ่งระโนด เป็นข้างประเภทเดียวกัน และมีอยู่ในประเทศมาก่อน พ.ศ. 2458 หรือก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457) และในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) ก็น่าจะมีข้างแคะ ปรากฏอยู่แล้ว แต่จะมีมาก่อนหน้านั้นเมื่อใด และมีความเป็นมาอย่างไรยังไม่พบหลักฐาน ชัดแจ้ง มีแต่ข้อมูลจากตำนาน การคาดเดาหรือข้อสันนิษฐานเท่านั้น ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

เอนก นาวิกมูล เล่าถึงตำนานอธิบายเหตุที่มีข้างในบริเวณทุ่งระโนดว่า

"เมื่อครั้งที่มีการก่อสร้างพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มีผู้เอาข้าวของเงินทองมาร่วมทำบุญกุศลกันมากมาย ผู้ที่มีสัมภาระมากต่างพากันมาด้วยข้าง บรรทุกเอาสิ่งของเต็มหลังข้าง รอนแรมกันเป็นเดือน ๆ บ้างก็มาจากที่ไกล ๆ เช่น ไทรบุรี ตรังگانู กลันตัน รวมความแล้วก็คือมีผู้ศรัทธาเดินทางเอาของมาบริจาคกันมากมาย ครั้นพอมาถึงกลางทางก็ได้ทราบข่าวว่า พระบรมธาตุ ได้สร้างเสร็จเสียแล้ว ชาวบ้านเหล่านั้นรู้สึกท้อแท้ หมดความศรัทธาที่จะร่วมทำบุญต่อไป ต่างก็พากัน ขุดหลุมฝังทรัพย์เงินทองเอาไว้เสียตามที่ต่าง ๆ ส่วนข้างที่บรรทุกของมานั้น เจ้าเมืองสั่งให้ ปลดปล่อยให้เป็นอิสระ ในที่สุดข้างทั้งหลายก็ได้กระจัดกระจายอยู่ตามบริเวณนั้นทั่วไป และสืบพันธุ์ จนออกลูกออกหลานเต็มทุ่ง" (เอนก นาวิกมูล. ล.ด. : 59)

หากดูตามแผนที่ (หน้าถัดไป) จะเห็นว่าคำอธิบายตามตำนานนี้น่าจะพอเชื่อถือได้ เพราะตัวอำเภอระโนดอยู่ถัดลงมาจกตัวเมืองนครศรีธรรมราชไม่มากนัก และอยู่ห่างกันประมาณ 80-85 กิโลเมตร ท้องทุ่งระโนดจึงน่าจะพอเป็นจุดระหว่างทางที่ปล่อยข้างก่อนถึงเมืองนครศรีธรรมราชได้

อนึ่ง เอนก ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า "บริเวณริมคลองในเขตตัวอำเภอระโนดก็ยังมีชื่อเรียก ทางข้างเดินอยู่หลายแห่ง เช่น ทอนสำโรง ทอนสามไห ทอนระนาท ทอนกง เป็นต้น คำว่า "ทอน" คือ ทางขึ้นลงของข้าง จะเห็นเป็นช่องใหญ่ ๆ ซึ่งจากชื่อนี้เองพอจะเป็นหลักฐานได้อย่างดีว่า ในเขตระโนด นั้นมีข้างอาศัยอยู่ และเดินเฟ้นฟ่านอยู่มากมาย แต่โดยมากแล้วจะอยู่ทางด้านเหนือปากคลองซึ่งเป็น ทุ่งกว้างใหญ่มากกว่า" (เอนก นาวิกมูล. ล.ด. : 62)

ส่วนเหตุที่ข้างที่อยู่ตามท้องทุ่งมีขนาดลำตัวเล็กลงจนเรียกกันว่า "ข้างแคะ" นั้น นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นจากการกลายพันธุ์ของข้างป่าที่อาศัยอยู่ในสภาพ แวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยกล่าวไว้ในหนังสือธรรมชาติานานาสัตว์ เล่ม 2 ดังนี้ :

"ข้างแคะคงเป็นข้างป่าธรรมดา ท้องที่वलงมาจากเทือกเขาสูงซึ่งอยู่ตรงส่วนกลาง ของ แผลมทอง ท้องที่वलงมาหากินตามท้องทุ่งและตามชายทะเลน้อยเป็นครั้งคราวในฤดูร้อน เพราะ หนีบาบอนตามท้องทุ่งแถบนั้นบริบูรณ์ทุกฤดูและน้ำในทะเลสาบด้านในสุดนั้นก็ป็นน้ำจืดด้วย มันคงจะ กลับขึ้นไปหากินตามป่าสูงตามภูเขาบ้างในตอนฤดูฝน เมื่อหน่อไม้ในป่าออกงามและหนีบาบอนในป่า บริบูรณ์ ข้างบางโหลงอาจจะไม่กลับไปภูเขาหลวง ที่ส่วนกลางของแผลมลาญ แต่ขึ้นไปทางเหนือ อาศัยอยู่ตามแถวควนโมง ควนลึก ควนไซ และเขาพังไกร ซึ่งเป็นเนินเขาเล็ก ๆ ในฤดูฝนหรือฤดูน้ำท่วม

ก็ได้ ต่อมาในระยะหลัง ๆ พอมีกินในหมู่บ้านแถวอำเภอควนขนุน และบ้านแหลมโหนดมากขึ้นและยิ่งในสมัยหลัง ๆ นี้ รัฐบาลตัดทางรถไฟลงไปทางทักษิณได้ทั้ง หมู่บ้านคนและทางรถไฟก็ยิ่งกีดกันไม่ให้ช้างบางโขลงกลับจากชายทะเลขึ้นไปทางภูเขาหลวงได้อย่างเคย ช้างเหล่านี้จึงต้องอยู่ประจำถิ่นและหากินตามท้องทุ่งเหนือทะเลสาบสงขลา ต่อมาการอยู่ในป่าดำนี้อาหารอื่นนอกจากหญ้าแล้วก็ไม่ได้กิน การออกกำลังกายก็น้อยลง ดินโป่งที่เคยได้กินในป่าก็ไม่ได้กิน ดินโป่งที่มีบ้างเล็กน้อยก็แต่ที่เขาพังไกร เหตุนี้จึงทำให้ช้างเหล่านี้ค่อย ๆ เล็กลง ๆ จนเป็นช้างแควอย่างที่เห็น ๆ กันในทุกวันนี้” (บุญส่ง เลขะกุล. ล.ด. : 231-232)

นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า “หากสัตว์ชนิดใดตกไปหรือแยกไปอยู่ในถิ่นใดถิ่นหนึ่งที่มีอาหารและอากาศผิดไปจากถิ่นเดิม รูปร่างช้าง สีขนและขนาดของตัวจะเปลี่ยนแปลงไปจากพันธุ์เดิมบ้าง และถ้าผิดกันจนเห็นได้ชัดจนทุก ๆ ตัวไปแล้ว นักสัตวศาสตร์เขาจะตั้งให้เป็นพันธุ์ย่อยชนิดใหม่ แยกออกไปจากชนิดย่อยของพันธุ์เดิม ช้างแคว ที่กำลังพูดถึงอยู่นี้ควรจะถูกแยกออกเป็นพันธุ์ย่อยอีกชนิดหนึ่งด้วย” (บุญส่ง เลขะกุล. ล.ด. : 233-234)

ช้างแควน่าจะสูญพันธุ์

เนื่องจากช้างแควเป็นสัตว์หายากที่ไม่มีใครได้พบเห็นในประเทศไทยเป็นเวลานานมาแล้ว จึงทำให้เชื่อกันว่าได้ “สูญพันธุ์” ไปแล้ว ดังที่ผู้สนใจเรื่องช้างแควสามท่าน คือ นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล คุณอนนท นาวิกมูล และ อาจารย์อำนาจ คอวนิช ให้ความเห็นตรงกันว่า ช้างแควในประเทศไทยที่เคยพบเห็นกันในบริเวณตอนเหนือทะเลสาบสงขลานั้นน่าจะสูญพันธุ์ไปกว่า 40 ปีแล้ว” ดังปรากฏในข้อเขียนต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เล่าว่า “สมาคมนิคมไพร เคยส่งนักสัตวศาสตร์ 1 คน และช่างถ่ายภาพหนึ่งและภาพยนตร์ 1 คน ลงไปภาคใต้ เพื่อศึกษาเรื่องราวของช้างแคว หลังจากบุคคลทั้งสองเดินทางไปได้ไม่กี่วัน ก็กลับมารายงานว่า ช้างแควถูกชาวบ้านล่ามากินเป็นอาหาร จนหมดสิ้นสูญพันธุ์ไปแล้ว เดินเที่ยวถามชาวบ้านทุกหมู่บ้านก็ไม่มีใครเห็นกันอีกเลยเที่ยวเดินตามหาช้างทุกป่าก็ไม่เจอแม้แต่รอยสักรอยเดียว เห็นแต่กองกระดูกขาวๆ กระจัดกระจายอยู่ที่โน่นกองที่นี้ กองเท่านั้นเอง” (บุญส่ง เลขะกุล. ล.ด. : 236-238) ช่วงเวลาที่บุคคลทั้งสองเดินไปนั้นน่าจะอยู่ในช่วงกลางปี พ.ศ.2503 เพราะข้อเขียนของนายแพทย์บุญส่ง ตอนหนึ่งมีข้อความว่า... กำหนดให้สองคนนั้นไปทำงานราว 1 เดือน ... นี้กว่าราว ๆ กลางเดือนกรกฎาคม คงจะกลับมา...และข้อความที่ว่า ใจหาย...ที่เมืองไทยเราได้สูญสิ้นสัตว์ที่แปลกที่หายากไปอีกชนิดหนึ่ง สูญสิ้นไปขณะที่ พ.ร.บ.คุ้มครองสัตว์ป่าได้ร่างเสร็จแล้วและกำลังรอเข้าสภาอยู่นี่เอง” (บุญส่ง เลขะกุล. ล.ด. : น.ด.) พ.ร.บ.คุ้มครองสัตว์ป่าที่ว่านี้ คือ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2503 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ 1 มกราคม 2504 เป็นต้นมา (จนถึงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2535 จึงได้ประกาศใช้ พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 คือฉบับที่ใช้อยู่ปัจจุบัน)

ข้อเขียนของนายแพทย์บุญส่งแสดงให้เห็นว่าช้างแควได้สูญพันธุ์ไปแล้ว ก่อน พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 จะประกาศใช้หรือก่อนปี พ.ศ. 2503 นั้นเอง

2. เอนก นาวิกมูล กล่าวถึงการสูญพันธุ์ของช้างแควระไวในบทความเรื่อง "เหนือทะเลสาบเคยมีช้างแกลบ" ในหนังสือ "แกะรอยเรื่องเก่า" มีข้อความบางตอนแสดงถึงการสูญพันธุ์ของช้างแควระ ดังต่อไปนี้

2.1 ในหน้า 56-57 "...หลังจากที่ช้างแกลบได้อยู่กับทุ่งกว้างมานานนับนาน มนุษย์ก็ได้เดินทางมาถึง กระทั่งเขาต้องแย่งที่ทำมาหากินกับช้างและต้องฆ่ามัน ฆ่า ฆ่า ฆ่า จนบัดนี้ (10 มิถุนายน 2522) เกือบจะเรียกได้ว่าเหนือทะเลสาบได้หมดพันธุ์ไปเสียแล้ว ต่อจากนี้เรื่องทั้งหมดจะกลายเป็นตำนาน เหมือนเรื่องอื่น ๆ ที่เคยเป็น ..." ข้อความนี้แสดงว่าขณะที่เขียนเรื่อง "เหนือทะเลสาบเคยมีช้างแกลบ" ไม่มีหลักฐานยืนยันว่ามีช้างแกลบหรือช้างแควระเหลืออยู่แล้ว

2.2 ในหน้า 70-71 "...ได้มาตั้งคอกจับช้างที่บ้านท่าช้าง ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง นับเป็นการจับช้างครั้งสุดท้าย พ.ศ.2492 จับได้ 12 เชือก ...หลายคนกล่าวตรงกันว่าบัดนี้ (พ.ศ.2522) ช้างแกลบที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณทุ่งระโนดและบริเวณทะเลน้อยนับพัน ๆ เชือก ได้หมดสิ้นสูญหายไปแล้ว ตั้งแต่เมื่อประมาณเกือบ 30 ปี ก่อน"

ข้อความข้างต้น แสดงว่า ช้างแควระได้สูญพันธุ์ไปก่อน พ.ศ. 2522 ประมาณ 30 ปี ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2492 และเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่สรุปได้จากข้อเขียนของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล คือก่อนพ.ศ. 2503

3. อาจารย์อำนาจ คอวนิช เขียนบทความเรื่อง "ช้างไทย" ลงตีพิมพ์ใน วนสาร ฉบับเดือนมกราคม-มีนาคม 2537 ในบทความนี้กล่าวถึงการสูญพันธุ์ของช้างแควระว่า "เมื่อ 20-30 ปีมาแล้ว มีผู้พบช้างเอเชียพันธุ์เล็ก เรียกว่า ช้างค่อม ขนาดเท่าควาย อยู่แถบชายทะเลสาบสงขลา ปัจจุบันเข้าใจว่าสูญพันธุ์ไปหมดแล้ว เพราะถูกชาวบ้านล่าเอาเนื้อไปกินเป็นอาหาร"

ตามข้อมูลที่บุญส่ง เอนก และอำนาจ กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ช้างแควระในประเทศไทยน่าจะสูญพันธุ์ไปนานหลายสิบปีแล้ว และถ้าช้างแควระสูญพันธุ์ไปแล้วจริง ๆ ผู้เขียนเห็นว่า อาจจะมาจกสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง หรือจากหลายสาเหตุดังต่อไปนี้

1. แหล่งที่อยู่อาศัยของช้างแควระถูกจับจองทำเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร ทำให้ช้างแควระไม่สามารถอยู่อาศัยและขยายพันธุ์ต่อไปได้ ดังเช่นในบริเวณทุ่งระโนดและทะเลน้อย เคยมีช้างแควระชุกชุม เมื่อมีคนอพยพเข้าไปอยู่อาศัยมากขึ้น ช้างแควระก็ลดจำนวนลง (จนสูญพันธุ์) จนไม่มีใครได้พบช้างแควระในบริเวณนี้มาเป็นเวลานานหลายสิบปีแล้ว

2. สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อำนาจประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของช้างแควระ เกิดการเปลี่ยนแปลงไป เช่น แหล่งน้ำตื้นเขิน (พื้นที่พรุ) แหล่งดินโป่งหมดไป พืชพรรณเปลี่ยนแปลงไป ฯลฯ โดยเฉพาะพืชจำพวกหญ้าในพรุและพื้นที่ราบรอบ ๆ พรุ ทำให้ช้างแควระขาดแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ได้จึงลดจำนวนลงจนสูญพันธุ์ไปในที่สุด

3. การล่าโดยมนุษย์ มนุษย์ล่าช้างแควระทั้งเพื่อเป็นอาหารและเพื่อขจัดศัตรูที่ทำลายพืชผล ช้างแควระได้ครอบครองพื้นที่ราบ (พื้นที่ตอนเหนือทะเลสาบสงขลา) มาก่อน ภายหลังมนุษย์ได้บุกรุกเข้าไปจับจองพื้นที่ราบดังกล่าว เพื่ออยู่อาศัยและทำเกษตรกรรม ทำให้แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งหลบ

ภัยและแหล่งอาหารของช้างแคระลดลง เป็นแรงผลักดันให้ช้างแคระ บุกรุกเข้าไปทำลายหรือเก็บกินพืชผลในพื้นที่ทำเกษตรกรรม ทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่างช้างแคระกับมนุษย์ ช้างแคระ สู้ไม่ได้จึงถูกล่าจนหมดไป

4. เกิดน้ำท่วมใหญ่อันเป็นภัยธรรมชาติที่มีผลต่อการลดจำนวนลงของช้างแคระอย่างมาก ดังที่ เอนก นาวิกมูล กล่าวไว้ว่า “ประมาณ พ.ศ.2485 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ขึ้น ถึงกับ เรียกว่า ปีช้างลอย น้ำท่วมในระดับสูงฝูงช้างระส่ำระสาย หาทางหนีน้ำไปสู่วัดที่น้ำท่วมไม่ถึง ช้างที่อยู่บริเวณคลองนาง เรียม ตะเคียน อันเป็นพื้นที่ลุ่มมาก ก็พยายามหนีไปทางตะวันออกหรือทุ่งระโนดซึ่งมีพื้นที่สูงกว่า ช้างเป็นจำนวนมากจมน้ำตาย...” (เอนก นาวิกมูล. ล.ค. : 69) เหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ช้างแคระลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จนน่าจะมีผลต่อการสูญพันธุ์อย่างมาก

5. ลักษณะประจำตัวของช้างแคระเอง เป็นสาเหตุให้ไม่สามารถขยายพันธุ์หรือดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ ลักษณะดังกล่าว ได้แก่

5.1 ช้างแคระไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ได้ ดังเช่น เมื่อถูกจับมาเลี้ยงหรือฝึกใช้งานมักจะตายง่าย ทำให้ช้างแคระลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจนสูญพันธุ์ไปในที่สุด

5.2 ช้างแคระชอบอาศัยและหากินอยู่ในบริเวณที่ราบต่ำ ทุ่งหญ้าหรือพื้นที่พรุ ทำให้ถูกล่าได้ง่ายและพื้นที่เหล่านี้ก็ถูกมนุษย์บุกรุกและทำให้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จนช้างแคระไม่สามารถจะอยู่อาศัยและขยายพันธุ์ต่อไปได้

5.3 ช้างแคระมีขนาดเล็กและมีเนื้อที่ใช้เป็นอาหารได้ดี มนุษย์จึงนิยมล่าช้างแคระมากินแทนเนื้อหมู ดังปรากฏเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์ พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 6 มิถุนายน 2506 โดยพาดหัวข่าวว่า “พบช้างแคระสูงเพียง 90 ซม. ชาวบ้านล่ากินต่างหมู นายกสั่งห้ามด่วน” ซึ่งตรงกับข้อมูลที่ว่า “ช้างแคระในทวีปแอฟริกาแถบลุ่มน้ำคองโก ชาวบ้านแอฟริกันก็ชอบล่ากินเนื้อเป็นอาหาร” นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่า “รกช้าง” ใช้ทำยาได้อีกด้วย จึงเป็นสาเหตุให้มีการล่าช้างแคระกันมากขึ้นจนหมดไปในที่สุด

5.4 ช้างแคระมีนิสัยดุร้ายไม่กลัวคน จึงทำให้มนุษย์เห็นว่าหากปล่อยช้างแคระไว้จะเป็นอันตรายกับตนมาก จึงคิดล่าช้างแคระกันอย่างจริงจัง อันเป็นสาเหตุให้ช้างแคระถูกล่าจนหมดไปอย่างรวดเร็ว

5.5 ช้างแคระ ถึงแม้จะมีขนาดเล็กกว่าช้างป่า แต่ก็ยังเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ จึงน่าจะตกถูกได้ยาก เช่นเดียวกับช้างป่า ดังที่อำนาจ คอวนิช กล่าวไว้ว่า “ช้างจะมีลูกได้ต้องมีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป จนถึง 50 ปี จึงหมดลูก แม่ช้างจะตั้งท้องนาน 21-22 เดือน ออกลูกครั้งละ 1 ตัว แม่ช้างแต่ละตัวจะมีลูก 3-4 ตัวตลอดชั่วชีวิตของมัน โดยปกติแล้วช้างจะมีลูกห่างกัน ราว 3 ปี แล้วแต่สภาพแวดล้อม” (อำนาจ คอวนิช. ล.ค. : 33) จากลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ช้างมีโอกาสสูญพันธุ์ได้ง่ายมากขึ้น

5.6 ช้างแคระเป็นช้างที่มีขนาดเล็กกว่าช้างธรรมดา มีร่างกายไม่แข็งแรงนำมาเลี้ยงไว้ใช้งานไม่ได้ จึงไม่มีใครเห็นความสำคัญและภาครัฐก็ไม่ได้ให้ความสำคัญที่จะรักษาพันธุ์ไว้ ทั้ง

ที่ประเทศไทยเรามี พ.ร.บ.รักษาช้างป่า ตั้งแต่ ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) แล้ว แต่มุ่งเน้นให้ความสำคัญคุ้มครองเฉพาะช้างป่าเท่านั้น

5.7 ช้างแคะกินอาหารจุมาก เช่นเดียวกับช้างป่าทั่วไป โดยช้างป่ากินอาหารประมาณวันละ (ภายใน 24 ชม.) 200-250 กิโลกรัม และดื่มน้ำวันละ 200-300 ลิตร (กองบรรณาธิการ. ล.ด. : 81 ; มุลินธิคัมครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย. 2538 : 61 ; อำนวย คอวนิช. ล.ด. : 34-35) ช้างเป็นสัตว์ป่าที่กินจุที่สุด เนื่องจากระบบการย่อยอาหารของช้างไม่มีประสิทธิภาพมากนัก ปกติมันจะย่อยเพียงครึ่งหนึ่งของปริมาณอาหารที่มันกินเข้าไป ดังนั้นช้างจึงต้องกินอาหารมากเป็น 2 เท่า ของปริมาณอาหารที่ร่างกายต้องการ (วิมล กมลตระกูล.2537 : 15) สำหรับช้างแคะ เอนก นาวิกมูล อ้างชาวบ้านที่ระโนด เสาให้ฟังว่า “ช้างได้เข้ามากินข้าวของชาวบ้าน จนนาข้าวเสียหายเป็นแถบ ๆ ประมาณกันว่า ช้าง 5 เชือก สามารถกินข้าว 30,000 เรียง (ภาคกลางเรียก ฟ่อน) ภายในเวลาเพียงคืนเดียวเท่านั้น” (เอนก นาวิกมูล. ล.ด. : 65-66)

การที่ช้างแคะกินอาหารจุมาก จึงต้องการแหล่งอาหารและแหล่งน้ำที่บริบูรณ์ เมื่อมนุษย์เพิ่มมากขึ้นและได้บุกรุกเข้าครอบครองพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยหากินของช้างแคะมาแต่เดิม ช้างแคะจึงขาดแหล่งอาหารจำเป็นต้องกลายเป็นผู้บุกรุกเข้ามากินพืชผลของชาวบ้าน จนถูกล่าหมดสิ้นไป

6. พระราชพิธีคล้องช้างในเพนียดหลวง น่าจะทำให้เกิดการสูญเสียชีวิตช้างแคะจำนวนมาก เนื่องจากช้างแคะมีขนาดเล็ก และไม่แข็งแรงเหมือนช้างป่าทั่วไปเมื่อถูกไล่ต้อนปะปนมาเข้าเพนียด จะถูกเบียดเสียดให้ล้มตายได้ง่าย ดังที่นายสุจินดา กล่าวถึงการคล้องช้างครั้งใหญ่ที่สุดในสยาม สมัย ร.5 ว่า “การคล้องช้างครั้งใหญ่อย่างนี้จะต้องมีการเสียชีวิตของช้างป่าไม่น้อย ในตอนที่เบียดเสียดเบียดอัดกันเข้าไปสู่เพนียด เพราะแคบและจำกัดจำนวน เมื่อถูกรุมหนัก ๆ เข้าก็จะทำให้ร่างกายของมันต้องเจ็บปวดร้องครวญคราง บ้าคลั่ง เจ็บป่วย หรือได้รับความกระทบกระเทือน จนซี่โครงหักล้มตายไป” (นายสุจินดา. 2531 : 81) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการคล้องช้างหลายครั้ง ดังที่วาสนา กุลประสูตร กล่าวว่า “มีพระราชพิธีคล้องช้างในเพนียดหลวงที่กรุงเก่า ถึง 4 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2419 ครั้งที่ 2 และ 3 ห่างกัน 15 วัน พ.ศ. 2426 และครั้งที่ 4 พ.ศ. 2434 ในครั้งนี้เป็นการคล้องช้างครั้งยิ่งใหญ่มากเพื่อต้อนรับ ชาร์วิซ (พระเจ้าชาร์นิโคลัส) แห่งประเทศรัสเซีย” (วาสนา กุลประสูตร. 2529 : 35-36) การคล้องช้างดังกล่าวน่าจะเป็นสาเหตุให้ช้างป่าและช้างแคะลดจำนวนลงมาก จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้ตรา พ.ร.บ.รักษาช้างป่าขึ้นใน พ.ศ. 2443 เพื่อป้องกันและรักษาช้างป่าไว้มิให้ลดจำนวนลงไปอีก

7. ช้างแคะเป็นสัตว์ป่าที่ไม่มีความสำคัญหรือเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์มากนัก จึงไม่ได้รับความสนใจและเห็นความสำคัญทั้งจากภาครัฐและเอกชนในอันที่จะศึกษาวิจัยและอนุรักษ์อย่างจริงจัง ทั้งที่มีหลักฐานแสดงว่ามีช้างแคะในประเทศไทยมาตั้งแต่ตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว (ก่อน พ.ศ.2458) แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจ ถึงแม้จะมีพ.ร.บ.รักษาช้างป่ามาตั้งแต่ พ.ศ.2443 แล้ว ช้างก็ยังลดจำนวนลงตลอดมา เป็นที่น่าเสียดายที่ พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2503 ยังไม่ทันได้ประกาศใช้ก็มีรายงานว่ “ช้างแคะสูญพันธุ์” ไปก่อนแล้ว แต่ก็มีได้หมายความว่าเมื่อมี พ.ร.บ.ฉบับนี้บังคับใช้แล้ว จะสามารถคุ้มครองช้างแคะและสัตว์ป่าอื่น ๆ ไว้ได้ ถ้ามิได้นำ

กฎหมายนี้มาปฏิบัติให้เกิดผลตามเจตนารมณ์ของกฎหมายอย่างจริงจัง

หากช่างแควะสูญพันธุ์ไปแล้วจะด้วยสาเหตุใด ๆ ก็ตาม นับว่าเป็นเรื่องน่าเสียดาย และน่าเศร้าของการอนุรักษ์สัตว์ป่าไทย ถึงแม้ปัจจุบันจะมีรายงานการพบช่างแควะบ้าง ก็ยังขาดข้อมูลเชิงวิชาการสนับสนุนอย่างเพียงพอแต่ก็เป็นเรื่องน่ายินดีที่จะได้มีโอกาสศึกษาช่างแควะอย่างจริงจังต่อไป

การพบช่างแควะในปัจจุบัน

เนื่องจากเชื่อกันมาอยู่ระยะหนึ่งว่าช่างแควะได้สูญพันธุ์จากประเทศไทยนานแล้ว จึงเป็นที่น่ายินดีที่มีผู้รายงานว่าได้พบเห็นช่างแควะเมื่อไม่นานมานี้ที่ภาคใต้บริเวณป่าไร่เหนือตอนต้นแม่น้ำเทพา ตำบลบาโฮย อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา ติดต่อกับกิ่งอำเภอกาบัง จังหวัดยะลา ใกล้กับเขตแดนรัฐเคดาห์ของประเทศมาเลเซีย เกี่ยวกับเรื่องนี้ที่ผ่านมา ระหว่างวันที่ 1 เมษายน - 31 ตุลาคม 2538 มูลนิธิสืบนาคะเสถียร ได้ร่วมกับมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า ๔ โครงการจัดตั้งคณะจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่ และคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคใต้ ให้ทุนสนับสนุนองค์กรชุมชนบ้านไร่เหนือ ดำเนินโครงการติดตามศึกษา "ช่างแควะ" ป่าต้นน้ำเทพา ผลปรากฏว่ามีรายงานการพบช่างแควะในวันที่ 25 กรกฎาคม 2538 ณ บริเวณปลายคลองชีมูย ซึ่งอยู่ทางใต้ของบ้านชีมูย หรือทางตะวันออกเฉียงใต้ของปลายคลองห้วยหิน (ดูแผนที่สังเขปบ้านป่าไร่เหนือ) อันเป็นบริเวณต้นน้ำของคลองเทพาในป่าไร่เหนือ (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. ล.ด. : 7-9)

ศานดี เพียงใจ และนิวัช ไผขาว ได้ร่วมกันให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริเวณที่พบช่างแควะว่าอยู่ในป่าไร่เหนือตั้งแต่คลองห้วยหินขึ้นไปจนถึงบ้านชะระ อยู่ใกล้กับหลักฐานเขตแดนหมายเลข 39 อันเป็นที่ราบต่ำและมีน้ำขังเกิดเป็นพรุอยู่ด้วย ในพื้นที่หลายร้อยไร่ได้แก่ พรุหลุมพี พรุปลักพันโรง พรุร่องติงแทน พรุห้วยแจ และพรุเล็กพรุน้อยอีกมาก พรุเหล่านี้มีน้ำขังตลอดปี มีความอุดมสมบูรณ์มาก จึงเป็นบริเวณที่มีสัตว์ป่าอาศัยหากินอยู่หลายชนิด รวมทั้งช่างแควะด้วย (ศานดี เพียงใจ. ล.ด. : 17)

ผู้เขียนได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านไร่เหนือ หมู่ 2 ต.บาโฮย อ.สะบ้าย้อย จ.สงขลา ในวันที่ 11 มีนาคม 2539 ตามโครงการ "เพิ่มพูนความเข้าใจในเรื่องการวิจัยเฉพาะพื้นที่" ของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้ ทำให้ได้พบปะสอบถามเรื่องช่างแควะจากชาวบ้านหลายราย ก็ได้รับการยืนยันว่า ในปัจจุบันยังมีช่างแควะอยู่ในป่าไร่เหนือจริง" และพร้อมจะพาไปสำรวจในพื้นที่จริงได้ด้วย

นอกจากนี้เมื่อนำแผนที่สังเขปบ้านไร่เหนือมาศึกษาเปรียบเทียบกับแผนที่ภูมิประเทศมาตรฐาน 1 : 50,000 ของกรมแผนที่ทหาร (พ.ศ.2530) ระบุว่าบ้านบาโฮย (5121 I) มีข้อมูลในแผนที่หลายส่วนตรงกันหรือใกล้เคียงกันและเมื่อนำข้อมูลจากแผนที่ดังกล่าวมาปรับแก้ให้ถูกต้อง แล้วเขียนแผนที่ขึ้นใหม่ จะได้แผนที่แสดงบริเวณที่พบช่างแควะในปัจจุบัน (หน้าถัดไป)

จากแผนที่แสดงบริเวณที่พบช่างแควะในปัจจุบัน จะเห็นว่าในบริเวณที่พบช่างแควะในวันที่ 25 กรกฎาคม 2538 นั้น ควรจะอยู่ในเขตกิ่งอำเภอกาบัง จังหวัดยะลา แต่ก็อยู่ติดกับพื้นที่ของตำบลบาโฮย อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา และเป็นบริเวณแอ่งที่ราบลุ่มน้ำที่ค่อนข้างใหญ่ที่สุดใน

บริเวณนี้ พื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 100-120 เมตร นอกจากนั้นพื้นที่ของกิ่งอำเภอกาบังและอำเภอสะบ้าย้อย อยู่ติดกับพื้นที่รัฐเคดาห์ของมาเลเซีย ด้วย โดยเฉพาะบริเวณหลักเขตแดนหมายเลข 39 เป็นช่วงที่มีพื้นที่ต่ำกว่าบริเวณใกล้เคียงอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 140 เมตร ซึ่งเป็นบริเวณช่องทางที่บ้านชะระใช้ติดต่อกับฝั่งมาเลเซีย และเป็นช่องทางที่สัตว์ป่าเดินข้ามไปมา รวมทั้งฝูงช้างแควที่พบที่ต้นน้ำเทพานี้ด้วย ซึ่งก็มีชาวบ้านกล่าวกันว่าอพยพหนีการล่ามาจากฝั่งมาเลเซีย ซึ่งมีสภาพเป็นที่ราบต่ำกว่าวังขวางกว่าฝั่งไทย โดยพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 40-100 เมตร

เมื่อพิจารณาจากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และสภาพภูมิประเทศทั่วไปของบริเวณที่พบช้างแควแล้ว น่าจะเป็นไปได้ที่ยังมีช้างแควหลงเหลืออยู่จริงในพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์มีแอ่งที่ราบ พื้นที่พุ่มไม้หนาทึบใหญ่หน้อยไหลผ่านหลายสาย ประกอบกับเป็นพื้นที่ที่ไม่มีคนอาศัยอยู่ จึงเป็นพื้นที่ซึ่งเหมาะต่อการอยู่อาศัยของสัตว์ป่า รวมทั้งช้างแควด้วย

บทสรุป

ช้างแควไทยเป็นช้างเอเชียพันธุ์เล็กมีขนาดเล็กกว่าช้างป่าทั่วไปแต่มีขนาดใหญ่กว่าควาย โดยมีความสูงไม่เกิน 1.90 เมตร มีใบหูเล็กและบาง ที่หัวมีขนสีแดง มีงาสั้น ๆ นิสัยดุร้าย ชอบอาศัยอยู่ตามชายป่า ท่งโล่ง ท่งหญ้า พื้นที่พรุ เป็นช้างที่ตายง่าย นำมาเลี้ยงหรือฝึกใช้งานไม่ได้ผล

การพบช้างแควในประเทศไทยมีมาก่อน พ.ศ.2458 แล้ว โดยพบอยู่ในภาคกลางตอนล่าง แถบคลองแปดวาระหว่างัญญบุรีกับเมืองนครนายก และในภาคใต้พบที่ทุ่งระโนด เมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาภายหลังหลักฐานส่วนใหญ่ยืนยันว่าพบช้างแควอยู่ทางตอนเหนือทะเลสาบสงขลา ได้แก่บริเวณตอนใต้อำเภอชะอวด เขียวใหญ่ และหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง แต่ก็เป็นการพบช้างแควเมื่อหลายสิบปีมาแล้ว และไม่มีใครได้เห็นอีกจึงเข้าใจกันว่าน่าจะถูกล่าจนสูญพันธุ์ไปนานกว่า 40 ปีแล้ว

แต่ในปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2538) มีรายงานการพบช้างแควฝูงสุดท้ายในบริเวณป่าไร่เหนือต้นน้ำเทพาน้อยระหว่างกิ่งอำเภอกาบัง จังหวัดยะลา กับตำบลนาโหนด อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับรัฐเคดาห์ของประเทศมาเลเซียด้วย และจากการสอบถามชาวบ้านในพื้นที่บ้านไร่เหนือหลายรายเมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2539 ได้รับคำยืนยันว่า ยังมีช้างแควหลงเหลืออยู่จริง ๆ แต่มีจำนวนน้อยมาก การพบช้างแควดังกล่าวจึงนับว่าเป็นโอกาสดีที่นักสัตวศาสตร์ นักอนุรักษ์สัตว์ป่า บุคคลที่สนใจ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องน่าจะได้ร่วมมือกันศึกษาเรื่องช้างแควอย่างจริงจังต่อไปอย่างรีบด่วนก่อนที่จะสูญพันธุ์ไปจริง ๆ

บรรณานุกรม

- กองบรรณาธิการ. "ชีวิตพิสดารช้างไทย." สารคดี. 5(53) : 56-84 ; กรกฎาคม 2532.
- ทักษิณคดีศึกษา, สถาบัน. พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2525.
- ธีรพล อรุณะภักสิกร และคนอื่น ๆ . พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2537.
- นายสุจินดา. "การคล้องช้างครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในสยาม สมัย ร.5" เดือนเพ็ญ. 2(4) ; 2 : 77-82 ; มิถุนายน 2531.
- บุญส่ง เลขะกุล. ธรรมชาตินานาชาติ เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2537.
- แผนที่ภูมิประเทศ มาตราส่วน 1 : 50,000 (แผนที่). กรุงเทพฯ:กรมแผนที่ทหาร, 2530. (ระวาง 5121 I)
- วาสนา กุลประสูตร. "ช้าง". อนุสาร อ.ส.ท. 27(4) : 28-41 ; พฤศจิกายน 2529.
- วิมล กมลตระกูล (แปล). ช้าง. กรุงเทพฯ : โปรดักทีฟบุ๊ก, 2537.
- มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย. "ช้างป่าเขาใหญ่ในโครงการอนุรักษ์ช้างเพื่อนคู่ป่า" วนสาร. 53(ฉบับพิเศษ) : 59-63 ; 18 กันยายน 2538.
- มูลนิธิสืบาคะเสถียร. รายงานความก้าวหน้าโครงการติดตามศึกษา "ช้างแควะ"ป่าต้นน้ำเทพา. 1 เมษายน-31 ตุลาคม 2538 (ถ่ายเอกสารไม่เย็บเล่ม)
- ศานดี เพียงใจ. "โลกสีฟ้า : ป่าแตก เหตุเกิดที่หลักสยาม 39" สยามโพสต์. วันอาทิตย์ที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538. หน้า 17,20.
- อนงค์ วงศ์ช่วย. "หน้าต่างภูธร : ช้างแควะฝูงสุดท้ายกำลังจะสูญพันธุ์." มติชน รายวัน. วันจันทร์ที่ 16 ตุลาคม พ.ศ.2538. หน้า 24.
- อำนวยการ คอวนิช. "ช้างไทย" วนสาร. 52(1-2) : 31-45 ; มกราคม-มิถุนายน 2537.
- เอนก นาวิกมูล. แควะรอยเรื่องเก่า. กรุงเทพฯ : แสงแดด, 2536.